

ДЖЕРЕЛА БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК 930.253 +027.1+929 Чижевський Дмитро

*Ірина Вікторівна ВАЛЯВКО,
старший науковий співробітник
Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України,
науковий співробітник УВАН у США,
кандидат філософських наук (Київ).*

АРХІВИ ТА БІБЛІОТЕКИ ДМИТРА ЧИЖЕВСЬКОГО ЯК ТВОРЧА ЛАБОРАТОРІЯ МИСЛИТЕЛЯ ТА ВАЖЛИВЕ ДЖЕРЕЛО БІОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Видання матеріалів із багатющої архівної колекції Дмитра Чижевського засвідчує той факт, що дослідження архівів є важливою складовою історико-філософського пізнання та сприяє подальшій розробці методологічного та понятійного апарату в цій галузі. Крім того, архівні колекції Дмитра Чижевського, з огляду на досить широкий і багатий матеріал, який у них зберігається (насамперед листування з видатними діячами європейської та російської культури), цінні не лише для вивчення наукової спадщини вченого, а й становлять інтерес для європейської культури загалом.

Ключові слова: історико-філософське дослідження, архівні колекції, біографістика, Дмитро Чижевський, інтелектуальна біографія.

The publication of materials from the rich archival collection of Dmytro Chyzhevsky confirms once again the fact that the study of archives is an important part of historical and philosophical inquiry and contributes to the further development of methodological and conceptual apparatus in the field. In addition, Chizhevsky's archival collections, which contain broad and rich material, especially correspondence with leading figures of European and Russian culture, are valuable not only for the study of scientist's scientific heritage but also of interest to European culture in general.

Keywords: historical and philosophical research, archival collections, biography, Dmytro Chyzhevsky, intellectual biography.

Публикация материалов из богатейшей архивной коллекции Дмитрия Чижевского еще раз подтверждает тот факт, что исследование архивов является важной составляющей историко-философского познания и способствует дальнейшей разработке методологического и понятийного аппарата в этой области. Кроме того, архивные коллекции Дмитрия Чи-

жевского, учитывая достаточно широкий и богатый материал, который они содержат, и прежде всего, корреспонденцию с выдающимися деятелями европейской и русской культуры, ценны не только для изучения научного наследия ученого, но представляют интерес для европейской культуры в целом.

Ключевые слова: историко-философское исследование, архивные коллекции, биографистика, Дмитрий Чижевский, интеллектуальная биография.

Постать Дмитра Івановича Чижевського (1894–1977) — філософа та історика філософії, відомого славіста та дослідника духовної історії слов'ян, уже давно привертає увагу вчених різних галузей гуманітаристики. І це цілком природньо, адже наукова спадщина цього неординарного мислителя, що нараховує понад 1000 праць, торкається проблем філософії, філології, славістики, історії культури та, навіть, астрономії. Він зробив вагомий вклад у дослідження слов'янської духовної історії загалом і української культури зокрема. Внесок Чижевського в україністику вагомий і новаційний, а діапазон тематики — широкий і різноплановий: від дослідження та аналізу літературних і культурних справ Київської Русі до розгляду українського інтелектуального життя ХІХ ст. Дмитро Чижевський один із перших наголосив на вагомій ролі бароко для української культури, йому належить блискуча монографія з історії української літератури, де вона розглядається в контексті світової, а також перші узагальнюючі праці з історії української філософії, завдяки яким його визнано фундатором історико-філософського українознавства. Визнаючи заслуги вченого у царині вітчизняної гуманітаристики, Президія НАН України у 1999 р. заснувала премію імені Д. І. Чижевського, що надається за високі досягнення у галузі філософії.

Однак, не зважаючи на інтерес до спадщини вченого та вшанування його пам'яті, довгий час Дмитро Чижевський залишався радше «видатним незнайомцем», ніж «добрезнаним мислителем», адже його праці та наукові розвідки були маловідомі в Україні. Ситуація значно покращилася з виходом у 2005 р. у видавництві «Смолоскип» чотиритомного видання вибраних праць ученого, яке підготував Інститут філософії НАН України¹. На черзі стоїть написання інтелектуальної

¹ Зауважимо, що це було не перше видання праць Дмитра Чижевського. Адже до того часу, починаючи з 1992 р., у різних містах України та, від-

біографії мислителя. Та у вітчизняній гуманітаристиці поки не існує сталої традиції написання інтелектуальних біографій і, відповідно, не розроблені наукові критерії та методологічний апарат. Серед істориків філософії немає визначеності й щодо відповідної джерельної бази, на якій має ґрунтуватися історико-філософське дослідження. Скажімо, чи потрібно при дослідженні спадщини будь-якого мислителя, зокрема філософа, враховувати архівні матеріали та брати до уваги біографічну канву його життя, чи варто зосередитися вийняткові на текстах? Загалом, у цьому питанні немає загальноприйнятого канону, як не існує його і щодо вибору джерел чи методів дослідження. Насамперед, шлях дослідження та вибір джерела (або джерел) залежать від мети, яку ставить перед собою вчений і від предмету самого дослідження. Так, можна простежити розвиток окремої ідеї чи концепту, що проходить наскрізно через праці різних мислителів, і для цього нам не потрібно використовувати біографічний та архівний матеріал. Приклади такого підходу знайдемо в працях із «історії ідей». Проте, при дослідженні творчості окремого мислителя велику роль грають біографічні факти, що враховують навчання, оточення, наукові гуртки та різноманітні впливи, яких він міг зазнати та які вплинули на розвиток його подальших поглядів. Іноді нам важко усвідомити сенс його робіт без занурення у культурологічний та історичний контексти доби, в якій жив і творив мислитель, бо саме там знайдемо ключ до розуміння його творів.

Останні десятиліття в англійському світі спостерігається різке збільшення досліджень, пов'язаних із біографічним жанром. Цей «біографічний ренесанс», що охопив сучасну гуманітаристику, насамперед, літературу, мистецтво, політику, психологію, поступово проникає також у сферу філософії. Однак, більшість істориків філософії воліє абстрагуватися від біографічного контексту та досліджувати вийняткові історію вчень та ідей. Це стосується і вітчизняних історико-філософських досліджень, у яких за аналізом генези філософської думки того чи іншого мислителя часто нівелюється, а іноді й зовсім зникає реальна постать самого філосо-

повідно, в різних видавництвах виходили окремі монографії вченого, у багатьох часописах передруковувалися його статті, що раніше публікувалися лише на Заході. Однак, вихід цих робіт носив дещо хаотичний характер і не давав уявлення про спадщину мислителя загалом.

фа. Відомий український історик філософії, професор Юрій Кушаков щодо цього зауважував: «У нашій літературі усе ще існує глибоко укорінений забобон, що історія філософії й науки повинна абстрагуватися від особистісних, біографічних елементів при аналізі генези філософської думки. Про це свідчить часто жорстке й беззастережно проведене протиставлення, за яким завдання історії філософії й науки — зображення ніби не біографій учених, а «біографій» вчень, «біографії» істини. Однак не має біографії вчень без біографії вчених» [2, с. 422]. Небезпідставно відомий американський філософ, один із лідерів неопрагматизму Ричард Рорті, наполягав на тому, що історія філософії має вивчати не лише проблеми, а й імена [1, с. 69–70]. Розгляд філософії як суто теоретичної та абстрактної діяльності, успадкований від часів Середньовіччя та Нового часу, часто призводить істориків філософії до відчуження філософії від постаті філософа, тобто, тексту від автора. «Модерне уявлення про філософію як про переважною мірою теоретичну діяльність суттєво позначилось на характері її викладання та вивчення,» — зазначає один із теоретиків вітчизняної біографістики Вадим Менжулін, — «і, що для нас особливо важливо, на оцінюванні ролі, яку має відігравати у цих процесах усвідомлення чинників життєво-біографічного порядку... У наші часи вивчення філософії великою мірою перетворилося на абстрактно-теоретичний аналіз текстів, тобто, фактично кажучи, на філологію» [3, с. 39]. Здолання абсолютизації текстуального виміру можливе шляхом поєднання досліджень «історії» тексту з «історією» життя мислителя, тобто, «вписання» праць філософа в його життєвий контекст. Особливої ваги при цьому набуває джерельна база, до якої слід віднести не лише тексти, які становлять творчий доробок мислителя, а й архівні матеріали, що охоплюють листування, нотатки, автобіографії, незавершені праці, чернетки — і також є першоджерелами історико-філософського пізнання. Щоправда, лише в поодиноких працях вітчизняних істориків філософії використовуються архівні дані, епістолярна спадщина та інші першоджерела, важливі для такого роду досліджень. Чому так відбувається? Напевно тому, що ми поки не маємо усталеної, методологічно зрілої та продуктивно працюючої традиції в цій галузі. Важко не погодитися з думкою добре знаного істори-

ка філософії, професора Марини Ткачук, яка з сумом зазначає: «... конституюючись як спеціальна дисципліна, історія філософії особливо наголошувала свій філософський статус, залюбки залишаючи «копирсання у фактах», пошук і реконструкцію джерел на відкуп історикам і філологам. Інша річ, чи пішло на користь історико-філософському пізнанню це принципове відмежування від джерелознавчої «емпірії?»» [4, с. 70]. Це риторичне питання й на сьогодні залишається актуальним для українських історико-філософських досліджень.

Повертаючись до постаті Дмитра Чижевського, зазначимо, що написання інтелектуальної біографії вченого неможливе без використання його архівних колекцій, які містять унікальну інформацію та значно поглиблюють розуміння тих творчих процесів і перебігу думок, які становили «творчу лабораторію» мислителя, з якої, власне, поставали його фундаментальні праці. Бібліотеки, що розташовані поряд із архівами, уможлиблюють швидке знаходження потрібної літератури та входження до контексту проблеми. Щоправда, архіви та бібліотеки Дмитра Чижевського зберігаються в Німеччині у містах Галле та Гайдельберг, де вчений довгий час жив і працював. З огляду на важкодоступність цих архівних і бібліотечних колекцій та, водночас, важливість для української культури в цілому, подаю коротку інформацію про їхній зміст.

Архів і бібліотека в Галле

Дмитро Чижевський жив у місті Галле, що розташоване в Східній Німеччині, з 1932 до 1945 р., викладаючи в Галльському університеті. Влітку 1945 р., напередодні вступу до Галле радянської армії, Чижевський поспішно залишає місто. Навчений попереднім досвідом спілкування з більшовиками, під час якого йому, як представникові партії меньшевиків, довелося в Україні поневірятися по тюрмах і концтаборах у 1919–21 рр², учений волів за будь-яку ціну уникнути цієї зустрічі. Отже, рятуючи власне життя, він був змушений залишити свою бібліотеку та архів, розраховуючи забрати їх пізніше за допомогою друзів. Однак, майже всі його речі невдовзі було конфісковано бургомістром міста Галле: архів і бібліотека були опечатані та передані до новоствореного Інститу-

² Невеселі «пригоди» тих буремних часів Дмитро Чижевський описав у своїх споминах «Воспоминания о меньшевиках в Украине 1919–1920 гг.», які ввійшли до книги: «Дмитрий Иванович Чижевский. Избранное в 3 томах. Том I. Материалы к биографии (1894–1977)» (М., 2007. – С.74–83).

ту славістики, де вони зберігалися протягом довгого часу. Чижевський спочатку намагався повернути свою архівну та бібліотечну колекцію: звертався у різні інстанції, навіть протестував, але це не мало позитивних наслідків. Не змогли йому в цьому допомогти і впливові німецькі професори, хоча прецеденти повернення архівів і бібліотек зі Східної Німеччини в Західну існували. З часом він став вважати, що їх знищили і дуже шкодував за книжками, рукописами та незакінченими працями, які залишилися у його архіві.

Однак, ні архів, ні бібліотека Чижевського не були знищені, проте вони досить довгий час були закриті для дослідників. До цього часу залишається невідомою точна кількість книг Галльської бібліотеки Чижевського на момент його втечі з міста, адже він, на жаль, не зробив каталогу своєї бібліотеки. Проте, такий каталог «*Ex libris Tschizewskij*» та опис самої бібліотеки було складено працівниками Галльської університетської бібліотеки в 1946–47 рр. Каталог і досі зберігається в Інституті славістики: в ньому зареєстровано 6283 найменувань на 20 різних мовах, що дає змогу приблизно підрахувати кількість книг у бібліотеці Чижевського на червень 1945 р. Отже, якщо врахувати вилучену радянською військовою адміністрацією російську класику (яку було забрано як «чтиво» для військовослужбовців), книги, взяті Чижевським із собою (не зважаючи на важкі обставини втечі, їх було не так і мало), а також більше, ніж 50 посилок із книгами, які він отримав в кінці 1946 р. із Галле від своєї знайомої, пані Віндіш, то в червні 1945 р. його бібліотека мала нараховувати приблизно 7 000 томів (а може, і трохи більше). Окрім того, вже під час перебування в Марбурзі Чижевському вдалося повернути невелику частину своїх книжок за допомогою друзів (зокрема, Фріца Ліба та Райнгольда Олеша), які заявили, що деякі книги були позичені Чижевським із їхніх власних бібліотек і на цій підставі забрали «свої» книги з його бібліотеки в Галле та передали Чижевському. Окремі «заборонені» книги були пізніше вилучені з бібліотеки та передані радянській окупаційній владі, а деякі були втрачені під час зберігання бібліотеки та декількох переїздів Інституту славістики. Весь цей час книги з бібліотеки Чижевського майже не використовувались, оскільки до них не було вільного доступу.

У 90-х рр., отримавши доступ до цієї бібліотеки, працівники Інституту славістики університету Мартіна Лютера Галле-

Віттенбергу змогли переглянути її «скарби» й оцінити неабияку вартість. Однак, велика кількість книг і періодичних видань знаходилися в жалюгідному стані та потребували негайної реставрації. Крім того, необхідно було провести переєстрацію наявного бібліотечного фонду та заново каталогізувати бібліотеку, враховуючи сучасні вимоги. З огляду на це, німецькі вчені звернулися за підтримкою до відповідних інстанцій і в 1998 р. міністерство культури землі Саксонія-Ангальт виділило кошти на науковий проект під керівництвом професора Ангели Ріхтер, організаційну частину якого виконував Андре Аугустін. Метою цього проекту було вивчення фонду бібліотеки Дмитра Чижевського, його каталогізація та введення до Інтернету, а також публікація каталогу окремим виданням. У квітні 2001 р. каталог бібліотеки Дмитра Чижевського з'явився в Інтернеті – це була спільна праця *Universitäts und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt in Halle*, а у 2003 р. каталог вийшов окремим друкованим виданням³, на жаль, до нього не ввійшла колекція періодичних видань і деякі цікаві емігрантські збірки. Згідно з останньою каталогізацією, в бібліотеці залишилося 6013 томів. Після каталогізації до бібліотеки відкрито вільний доступ – з книжками та журналами можна працювати в читальному залі Інституту славістики, проте, з огляду на стан бібліотечного фонду, додому книги не видаються та міжрегіональні замовлення не приймаються.

Змістовно бібліотека є досить різноманітною, але домінує славістична, філософська, богословська та соціальна тематики. У бібліотеці чимало раритетних видань XVII, XVIII, XIX і XX ст., серед яких варто відзначити колекцію старовинних різноформатних Біблій (переважно XVII–XVIII ст.) та словників. Наявні також рідкісні еміграційні журнали, серед яких «Логос», «Путь», «Евразийские тетради», «Новый град», «Русская мысль», «Современные записки» та інші. Важливу частину бібліотеки становлять книги різних авторів із дарчими написами (праці Панаса Феденка, робота Густава Шпета «Очерк развития русской философии» та багато інших). Широко пред-

³ Більш докладна інформація про це видання подається у рецензії: І. Валявко. *Dmitrij I. Tschizewskij und seine Hallesche Privatbibliothek / Herausgeben von Angela Richter und Swetlana Mengel. – Münster-Hamburg-London : LIT Verlag, 2003. – 480 с. // Укр. гуманітарний огляд. – Випуск № 10. – Київ, 2004. – С. 269–274.*

ставлені праці російських і німецьких філософів, багаті відділи богемістики й україністики. Загалом, ця бібліотека є унікальною та становить окрасу Галльського університету.

Щодо архіву Чижевського, то він також охоплює період з 1921 до 1945 р. У 90-х роках його було пронумеровано, але, на жаль, він поки ще науково не оброблений і не описаний. У ньому зберігається 136 папок із різними матеріалами, серед яких більшість складають чернетки, рукописи, нотатки, конспекти та відбитки праць самого Чижевського. Крім того значна кількість бібліографічного та іншого матеріалу зберігається в окремій шафі в спеціальних коробках. Переважна більшість папок розподілені за тематикою, як от: «Архів Франке», «Чеські видання», «Українська філософія», «Коменський», «Логіка», «Естетика», «Сковорода», «Гегель в Росії», «Лейбніц», «Шіллер», «Про формалізм в етиці», «Страхов», «Штур», «Спіноза», «Бакунін», «Чаадаєв», «Шевченко» та інші. Іноді матеріалу в папках буває досить багато – до 200 сторінок і більше, а іноді вони містять 10–20 сторінок. У цих папках зберігається частина неопублікованих праць Дмитра Чижевського, за якими він особливо шкодував, покинувши свій архів у Галле. В архівній колекції знаходяться також відбитки праць інших авторів, серед яких є роботи визначних учених.

Цікавою є також система зберігання архіву Чижевського, яку він, напевно, розробив самостійно: весь матеріал (листування, рукописи, вирізки з газет, фотографії, відбитки тощо) зберігається в однотипних підвісних папках, що знаходяться в невеличкій компактній шафі, розподіленій на кілька ящиків. Така система, разом із пронумерованими та тематично позначеними папками, давала змогу Чижевському швидко зорієнтуватися та знайти потрібні документи.

Важливу та дуже цікаву складову архіву вченого становить його листування, адже кореспондентами Дмитра Чижевського були визначні мислителі свого часу, серед них: Карл Барт, Альфред Бем, Ернст Бенц, Петро Богатирьов, Ілля Бунаков-Фондямінський, Володимир Вернадський, Сергій Гессен, Романо Гуардіні, Георгій Гурвич, Едмунд Гуссерль, Дмитро Дорошенко, Микола Зарецький, Василь Зеньковський, Роман Ингарден, Олександр Койре, Йонас Кон, Фріц Ліб, Микола Лосський, Дітріх Манке, Якоб Маршак, Вілем Матезіус, Іван Мірчук, Борис Ніколаєвський, Іван Огієнко, Дмитро Олянчин, Ян

Паточка, Еріх Ротхакер, Петро Савицький, Федір Степун, Петро Струве, Микола Трубецький, Еміль Утіц, Семен Франк, Макс Фасмер, Панас Феденко, Георгій Флоровський, Антоній Флоровський, Мартін Хайдеггер, Роман Якобсон, Борис Яковенко та інші.

Увесь цей цінний матеріал ще чекає на ґрунтовне дослідження й аналіз, щоправда, вільно користуватися та досліджувати архів поки неможливо, хоча й існує план його комп'ютерного сканування та введення до Інтернету.

Бібліотека та архів в Гайдельберзі

Друга бібліотека та архів Дмитра Чижевського, які він збирав від 1945 до 1977 р., знаходяться в м. Гайдельберг (Західна Німеччина), де Чижевський прожив останні 20 років, буди директором Інституту славістики Гайдельберзького університету (1956–67) та дійсним членом Гайдельберзької академії наук (з 1962 р.). Ця архівно-бібліотечна колекція є власністю Гайдельберзького університету, оскільки після смерті вченого була продана цій установі донькою Чижевського, Тетяною Дмитрівною, з метою збереження та дослідження. Наразі колекція відкрита для дослідження і всіма матеріалами можна вільно користуватися.

Бібліотека Дмитра Чижевського входить до загальної бібліотеки Гайдельберзького університету, але її, на противагу від Галльської, яка зберігається в спеціальній кімнаті та становить, так би мовити, окрему одиницю зберігання, не можна побачити на власні очі всю повністю: книги можна лише замовити через електронний бібліотечний каталог. Каталогізація бібліотеки поки ще не завершена: є лише її загальний опис і картотека для використання книг. Згідно цього опису, бібліотека Чижевського до жовтня 2003 р.⁴ нараховувала

⁴ На жаль, у жовтні 2003 р. за наказом директора бібліотеки Гайдельберзького університету пана Пробста, «враховуючи нестачу місця в бібліотеці», частину приватної бібліотеки Дмитра Чижевського, яку керівництво оцінило як таку, що «не являє собою особливої цінності», було продано одному з німецьких букіністичних магазинів. Ця частина складала приблизно 6000 одиниць, разом із тим було продано понад 3000 окремих відбитків праць, які Чижевський цілеспрямовано збирав з 1945 по 1977 р. і які склали єдину колекцію. Залишки цієї колекції, а саме біля 1500 томів за власний рахунок вдалося придбати моєму німецькому колезі, чижевськознавцеві Володимиру Янцену і зараз вони складають частину його приватної бібліотеки в м. Галле. Отже, на сьогоднішній день важко сказати, що саме

14 763 тома (12 000 найменувань): 604 видання, які вийшли до 1900 р. (серед них є рідкісні барочні видання, праці з емблематики та містики, твори Яна Амоса Коменського та література про нього, а також багате зібрання творів протестантських авторів XVII–XVIII ст.); 4291 видання зі слов'янської проблематики (велику частину становить російська тематика), які вийшли після 1900 р.; 4847 книг із літературознавства різних країн; а також із філософії, теології, мистецтва (скажімо, чудова колекція на тему «Обдаровані кількома художніми талантами», що становить близько 70 томів) і природознавства; 2460 масових видань і дисертацій.

Непереборну пристрасть Чижевського до збирання книжок дехто вважав незрозумілим дивацтвом, але завдяки цьому «дивацтву» німецькі славісти мають зараз у своєму розпорядженні дві унікальні бібліотеки, що користуються великим попитом як у студентів-славістів, так і у відомих учених.

Щодо архіву Чижевського, то він зберігається у відділі рукописів і рідкісних видань університетської бібліотеки під шифром Heid.Ns.3881. Архів, який становить 20 погоних метрів, упорядковано, але не каталогізовано — є тільки його загальний опис. Він розподілений на 10 відділів наступним чином: 93 документи, що належать до біографії й академічної кар'єри вченого (рубрика «А»); 780 одиниць рукописного та машинописного тексту (рубрика «В»); біля 25 000 листів кореспондентів Чижевського та кілька сот його власних листів (рубрика «С»); 221 одиниця зберігання праць інших авторів (рубрика «D»); 52 одиниці зберігання газетних вирізок, фотографій, листівок (рубрика «E»); 6 ящиків із окремими відбитками статей і рецензій самого Чижевського та інших авторів і фотокопіями різних старовинних видань (рубрика «F»); 25 відгуків і рекомендацій самого Чижевського (рубрика «G»); 36 картотек — бібліографія, лексика, підбір цитат до різних тем (рубрика «H»); 71 одиниця зібрання фотографій, діапозитивів, мікрофільмів (рубрика «I»); 4 одиниці зберігання, що належать до рубрики «славістика» (рубрика «K»). Окрім того, в архіві є не каталогізована колекція графіки та старовинних карт (біля 120 одиниць зберігання), а також кілька ящиків із неідентифікованими листами. Впорядкування та обробка ар-

і скільки залишилося в Гайдельберзькому університеті з багатющої бібліотечної колекції Дмитра Чижевського.

хіву проводилася різними людьми з 1984 до 1990 р. чотири рази, але так і не були завершені. Матеріал розподілено за різними рубриками, але принцип розподілу чітко не витримано і тому серед рукописів самого Чижевського можна знайти відбитки праць і рукописи інших авторів і навпаки.

Одну з окрас цієї архівної колекції становить рубрика «С», в якій зберігається вельми цікава кореспонденція Дмитра Івановича. Хоча і тут не обійшлося без прикрих помилок. Так, завдяки механічному сортуванню листів за алфавітним принципом, були розділені масиви документів, які складали певну цілісність, і поряд із важливими листами опинились малоцікаві поздоровчі листівки та візитівки. У 2003 р., перебуваючи на стипендії DAAD у Німеччині та працюючи в архіві вченого, мною був складений попередній каталог кореспондентів Дмитра Чижевського, листи яких містяться в його Гайдельберзькому архіві. Пізніше впорядкуванням і каталогізацією цієї рубрики, з власної ініціативи, зайнявся колишній референт слов'янського відділу відомого німецького видавництва Вільгельма Фінка — пан Вінсент Зівекінг. Спираючись на мій каталог, він протягом 2004–07 рр. повністю впорядкував кореспонденцію Дмитра Чижевського від 1945 до 1977 р. і незабаром буде видано повний список кореспондентів ученого за цей період. Не маючи можливості більш докладно висвітлити цей цікавий відділ архіву Дмитра Чижевського, перелічу лише прізвища постійних кореспондентів цього періоду: Ернст Бенц, Микола Бердяєв, Ісайя Берлін, Юрій Бойко-Блохін, Микола Бубнов, Освальдт Бургхардт, Давид Бурлюк, Георгій Вернадський, Михайло Ветухів, Дмитро Дорошенко, Ганс-Георг Гадамер, Дітріх Герхардт, Роман Гуль, Микола Зарецький, Василь Зеньковський, Сергій Зеньковський, Юрій Івасюк, Володимир Ільїн, Роман Інгарден, Михайло Карпович, Карл Льовіт, Сергій Левицький, Фріц Ліб, Іван Лисяк-Рудницький, Микола Лосський, Євген Маланюк, Якоб Маршак, Володимир Міяковський, Людольф Мюллер, Борис Ніколаєвський, Іван Огієнко (о. Іларіон), Дмитро Олянчин, Борис Пастернак, Ян Паточка, Євген Пеленський, Ростислав Плетньов, Омелян Пріцак, Олексій Ремізов, Володимир Сечкарев, Федір Степун, Глеб Струве, Макс Фасмер, Панас Феденко, Георгій Федотов, Антоній Флоровський, Георгій Флоровський, Семен Франк, Тетяна Франк, Марієтта Шагінян,

Сергій Шаршун, Дмитро Шаховський (о. Іоан), Ігор Шевченко, Юрій Шевельов, Едуард Шпрангер, Роман Якобсон та інші.

Із зібрання рукописів інших авторів слід виокремити праці Семена Франка «Реальність і людина» (машинописний текст з виправленнями автора), «З нами Бог. Три роздуми» (авторський рукопис), машинопис книги Миколи Зарецького «Малюнки російських письменників», машинопис праць Василя Зеньковського «М. В. Гоголь», «М. В. Гоголь у його релігійних пошуках», «Із історії естетичних ідей в Росії у ХІХ–ХХ ст.», машинопис статей Георгія Флоровського про Володимира Соловйова та Костянтина Победоносцева, машинопис статей Георгія Федотова «Три столиці», «Росія, Європа і ми», статті Романа Якобсона «Новітня російська поезія. Нарис перший», машинопис праці Мартіна Хайдеггера «Der Ursprung des Kunstwerkes», машинопис віршів Бориса Пастернака та споминів Федора Степуна.

Із зібрання автографів слід згадати велику колекцію автографів відомого художника Давида Бурлюка, два листи Василя Жуковського 1841 р., листи графа Володимира Орлова 1769 р., графа Карла Нессельроде 1828 р., лист внука Яна Коменського – Яблонського 1700 р., листи Олександра Герцена та Миколи Огарева 1865 р., два листа Петра Кропоткіна 1888 та 1891 рр. і кілька листів відомих німецьких письменників ХІХ ст.

Враховуючи труднощі, які виникають при дослідженні архівних колекцій Дмитра Чижевського та їхню цінність й, маючи на меті ознайомлення науковців і широкого читацького загалу з архівною спадщиною вченого, міжнародним колективом авторів, до складу якого ввійшли доктор Володимир Янцен (Німеччина), к. ф. н. Ірина Валявко (Україна), а також доктор Вернер Кортхаазе (Німеччина), було підготовлено збірку «Дмитрий Иванович Чижевский. Избранное в 3 томах. Том I. Материалы к биографии (1894–1977)⁵» (Москва, 2007 р.). Ця збірка складається з 7 частин і додатку, а саме:

⁵ Оскільки ми не знайшли фінансової підтримки в Україні, книга вийшла в Росії та, отримавши грант у межах федеральної цільової програми «Культура Росії», започаткувала тритомне видання праць Дмитра Чижевського. Перший том, підготовлений міжнародним авторським колективом, було присвячено архівній спадщині вченого, а в двох наступних планується вмістити вибрані праці Дмитра Чижевського.

- 1) автобіографічні та біографічні матеріали (різні за часом автобіографії вченого та його невеличкі спогади, знайдені в архівах);
- 2) вибрані листи Дмитра Чижевського за період від 1921 до 1976 р., у яких міститься досить багато автобіографічного матеріалу;
- 3) мемуари (до цього розділу ввійшло більше 30 текстів споминів, які нам вдалося зібрати у його колег, учнів і друзів) і статті про Дмитра Чижевського, дотичні до його біографії (ювілейні промови, некрологи тощо);
- 4) рекомендаційні листи, характеристики, відгуки читачів і рецензії на праці Дмитра Чижевського;
- 5) варіанти доповнень до вищезгаданих розділів;
- 6) теми лекцій і семінарів, прочитаних Чижевським у різний час і в різних університетах;
- 7) бібліографія Дмитра Чижевського за період 1912–94 рр.;
- 8) додаток, до якого ввійшли статті Дмитра Чижевського, зібрані під рубрикою «Портрети сучасників».

Усі матеріали, подані в книзі, професійно прокоментовані, крім того, більшість із них публікується вперше. До книги ввійшла також збірка цікавих фотографій, серед яких є родинні фото Дмитра Чижевського, знімки зі студентами та колегами, шаржі та замальовки самого Чижевського. Весь цей комплекс документів становить вагомий доробок у дослідження спадщини Дмитра Чижевського, адже, спираючись на архівні першоджерела та спомини його сучасників, які становлять важливу частину цієї збірки, ми можемо краще зрозуміти творчий шлях видатного співвітчизника. Зі сторінок споминів і архівних матеріалів перед нами постає дивовижна особистість мислителя та, водночас, людини, яка пройшла непростий творчий шлях і, не зважаючи на різні життєві колізії, залишилася вірною своїм ідеалам і принципам.

Видання матеріалів із багатющої архівної колекції Дмитра Чижевського ще раз засвідчує той факт, що дослідження архівів є важливою складовою історико-філософського пізнання та сприяє подальшій розробці методологічного та понятійного апарату в цій галузі. Такий погляд на історико-філософське дослідження поділяє й німецький чижевськознавець доктор Володимир Янцен, який зазначає: «Чудово, що сучасні історико-філософські дослідження, пов'язані з

освоєнням архівів тих або інших персоналій особливо російської думки, не залишаються на рівні чисто археографічних і текстологічних вишукувань, але піднімаються до загальнометодологічних узагальнень і до створення концепцій, у яких досліджуваний архівний матеріал використовується як творчий імпульс для розвитку понятійного й методологічного апарату сучасної історії філософії» [6, с. 19]. Російська дослідниця Тетяна Щедрина навіть увела новий термін «архів епохи», що тематично об'єднує матеріали різних архівів в одну цілісність: «В контексті історико-філософському або в контексті історії ідей «архів епохи» — це визначений масив документів, знайдених у різних архівах, що однак складає певне ідейно-духовне утворення, цілісне. І я думаю, що «архів епохи», як і «архів» (Фуко), може виступати як комунікативний контекст, у який необхідно занурити устояний на сьогодні комплекс ідей і уявлень, що міститься, як правило у виданих текстах» [5, с. 11]. Архів Чижевського також можна кваліфікувати як «архів епохи», адже протягом життя Дмитро Чижевський підтримував зв'язки й активно листувався з багатьма видатними діячами європейської та російської культури, збирав їхні рукописи, проспекти, монографії, ставлячись до цього як справжній бібліофіл. Із огляду на це, його архіви акумулюють матеріали, важливі для вивчення творчої спадщини багатьох видатних мислителів минулої епохи, і є справжнім скарбом для європейської культури в цілому. На жаль, цей «скарб» покищо залишається маловідомим і, отже, гідно не оціненим ні вітчизняними, ні європейськими дослідниками. Проте, сподіваємося, що видання, хоча б і часткове, матеріалу з архівів Дмитра Чижевського змінить цю ситуацію та приверне увагу до цієї унікальної колекції.

1. *Крічлі, С.* Вступ до континентальної філософії [Текст] / Саймон Крічлі ; [пер. з англ. В. І. Менжуліна]. – К. : Стилос, 2008. – 152 с.
2. *Кушаков, Ю. В.* Нариси з історії німецької філософії Нового часу [Текст] : навч. посіб. / Ю. В. Кушаков. – К. : Центр навч. л-ри, 2006. – 572 с.
3. *Менжулін, В.* Біографічний підхід в історико-філософському пізнанні [Текст] : монографія / Вадим Менжулін. – К. : НаУКМА, 2010. – 455 с.
4. *Ткачук, М.* Роль джерелознавства в історико-філософському пізнанні [Текст] / М. Ткачук // Могилян. іст.-філос. семінар : матері-

али засідань / НаУКМА. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська акад.», 2006. – Вип. 1 : 2003–2005. – С. 69–73.

5. Щедрина, Т. Г. Архив эпохи : тематическое единство русской философии [Текст] / Т. Г. Щедрина. – М. : Рос. полит. энциклопедия (РОССПЭН), 2008. – 391 с.
6. Янцен, В. В. О соотношении историко-философского и биографического методов в истории философской мысли (на примере изучения архива Дмитрия Чижевского) [Текст] / В.В. Янцен // Litteraria Sedlcensia. Colloquia Studia Minora. – Siedlce, 2009. – Vol. 1 : Наследие Дмитрия Чижевского и проблемы его изучения. – С.13–20.

Валявко І. В. Архіви як творча лабораторія мислителя та важливе джерело біографічного дослідження: на прикладі приватних архівів Дмитра Чижевського.

Ключові слова: історико-філософське дослідження, архівні колекції, біографістика, Дмитро Чижевський, інтелектуальна біографія.

У статті аналізується значення біографічного методу в історико-філософському пізнанні. Розглядаючи можливість використання різних джерел в ході історико-філософського дослідження, автор наголошує на тому, що при аналізі творчості окремого мислителя велику роль грають біографічні факти, що включають в себе навчання, оточення, наукові гуртки, різноманітні впливи, яких зазнав мислитель і які вплинули на формування його світогляду та подальший розвиток поглядів. Звертаючись до постаті видатного філософа і славіста Дмитра Чижевського, автор зазначає, що написання інтелектуальної біографії вченого неможливе без використання його архівних колекцій, які несуть в собі унікальну інформацію і значно поглиблюють розуміння тих творчих процесів, що становили «творчу лабораторію» мислителя. З огляду на це в статті подається коротка інформація, що стосується двох приватних архівів та бібліотек Дмитра Чижевського, які знаходяться в Німеччині в містах Галле та Гайдельберзі. Враховуючи цінність архівних колекцій Дмитра Чижевського та труднощі, пов'язані з їхнім опрацюванням, міжнародним колективом авторів було підготовлено збірку: «Д. И. Чижевский. Том I. Материалы к биографии (1894–1977)», до якої ввійшла частина матеріалів з архівів вченого. Суттєве місце в цьому збірнику займають спомини про Дмитра Чижевського, які більш глибоко розкривають цікаву й неординарну постать мислителя. Автор розглядає мемуарні матеріали як одне з джерел біографістики.

Valiavko I. V. Archives and Libraries of Dmytro Chyzhevsky as a Thinker's Creative Laboratory and an Important Source for the Biographical Research

Keywords: historical and philosophical research, archival collections, biography, Dmytro Chyzhevsky, intellectual biography.

The article analyzes the significance of biographical method in historical and philosophical inquiry. Considering the possibility of using different sources in the historical and philosophical research, the author stresses that during the analysis of thinker's individual creativity a considerable role play such biographical facts as education, environment, scientific societies, and various

influences that affected formation of thinker's outlook and further perspectives development. Referring to the figure of great philosopher and slavist Dmytro Chyzhevsky, the author notes that the writing of intellectual biography of the scientist is impossible without the use of archival collections, which contain unique information and give deeper understanding of creative processes connected with the creative laboratory of the thinker. Considering this, the article presents brief information regarding two private archives and libraries of Dmytro Chyzhevsky, located in Germany in Halle and Heidelberg cities. Taking into account the value of archival collections of Dmytro Chyzhevsky and difficulties associated with their processing, the international team of authors prepared a collection «D. I. Chyzhevsky. Volume I. Materials for the biography (1894–1977)». This collection includes materials from the archives of the scientist. Significant part of this book covers memories of Dmytro Chizhevsky that reveal more deeply the interesting and unusual figure of the thinker. The author examines the memoir materials as one of the sources of biography.

Валявко И. В. Архивы и библиотеки Дмитрия Чижевского как творческая лаборатория мыслителя и важный источник биографического исследования.

Ключевые слова: историко-философское исследование, архивные коллекции, биографистика, Дмитрий Чижевский, интеллектуальная биография.

В статье анализируется значение биографического метода в историко-философском познании. Рассматривая возможность использования различных источников в ходе историко-философского исследования, автор утверждает, что при анализе творчества отдельного мыслителя значительную роль играют биографические факты, которые включают в себя обучение, окружение, научные кружки, различные влияния, которые испытывал мыслитель и которые повлияли на формирование его мировоззрения и развитие дальнейших взглядов. Обращаясь к личности видного философа и слависта Дмитрия Чижевского, автор подчеркивает, что написание интеллектуальной биографии ученого невозможно без использования его архивных коллекций, которые несут в себе уникальную информацию и значительно углубляют понимание тех творческих процессов, которые составляли «творческую лабораторию» мыслителя. В статье подается краткая информация о двух частных архивах и библиотеках Дмитрия Чижевского, которые находятся в Германии в городах Галле и Гейдельберге. Учитывая ценность архивных коллекций Дмитрия Чижевского и трудности, связанные с их исследованиями, международным коллективом авторов был подготовлен сборник: «Д. И. Чижевский. Том I. Материалы к биографии (1894–1977)», в который вошла часть материалов из архива ученого. Существенное место в сборнике занимают воспоминания о Дмитрии Чижевском, которые более глубоко раскрывают интересную и неординарную личность мыслителя. Автор рассматривает мемуарный материал как один из источников биографистики.